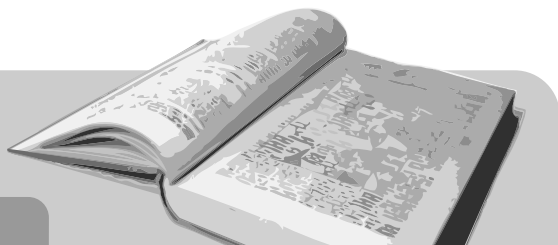

ביקורת ספר

<< דן קמחי

בשבחי הניואנסים

על ספרה של תמר בן-יוסף "ברוכים הבאים לשוק החופשי", הוצאת צבעונים

המשרד מדיניות הריסוק

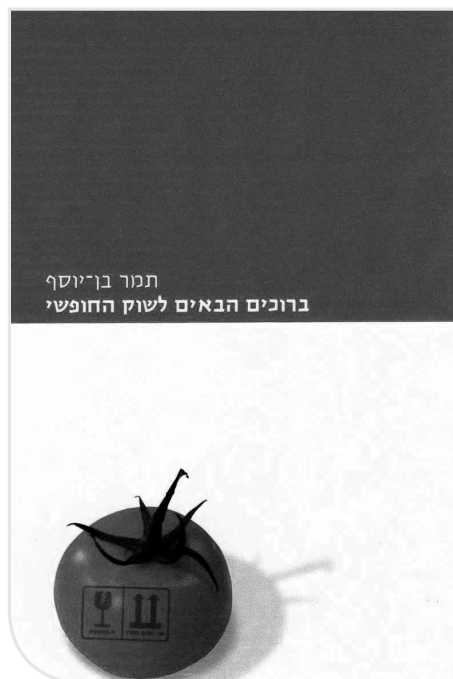
בשנת 1990 יצא לאור ספרה החשוב של אסתר אלכסנדר "כוח השוויון בכלכלה", בו היא מתארת את הכלים ששימשו את האוצר והממשלה לשבירת העבודה המאורגנת, חיסול התעשייה בארץ, יצירת שלטון ההון, התחלת תהליך הפרטת המשק ועוד. תמר בן-יוסף - גם היא כלכלנית שפעלה בתוך משרד התעשייה והמסחר - מתארת לנו בספרה החדש "ברוכים הבאים לשוק החופשי" את המשכו של תהליך השעבוד של מדינת ישראל לאינטרסים של ההון הפיננסי לאורך שנות התשעים ועד שנת 2008, ערב המשבר הגדול בשוק ההון.

פתיחת השוק הישראלי אל השוק הגלובלי הייתה מרכזית בהמשך תהליך ריסוק המשק הישראלי, ויחד איתו החברה הישראלית. תהליך זה של פתיחה אל העולם, הנקרא בשם "הגלובליזציה", מוצג אצלנו, כפי שהוצג בזמנו התהליך שעבר על המשק בשנות השמונים נוכח המשברים הקשים והאינפלציה הדוהרת, כתהליך של איזון ברירה. בן-יוסף קוראת תיגר על הנחה זו, בעיקר על האופן הטוטלי בו החברה הישראלית קיבלה אותו ועל היעדר דיון ציבורי בחלופות הקיימות ובניואנסים שונים של התהליך. האם היינו חייבים להיפתח לעולם? ובאיזו מידה? מה המחירים שאנו צריכים לשלם בתהליך זה? ומה היו האלטרנטיבות בכל אותם צמתי הכרעה חשובים לאורך התהליך של יצירת "השוק החופשי" במדינת ישראל?

האותיות הקטנות

על כך שמדינת ישראל עוברת תהליך של הפרטה וריסוק המשק התעשייתי משנת 1977

"כלכלה, שהיא מדע החברה, עוסקת באנשים, ועל כן אינה בנויה לשחור-לבן, טובים-רעים, אלא לאבחנות עדינות של מינון, של איזון ושל קצב."

אין צורך להכביר מלים. בן-יוסף מחדשת בכך שהיא מביאה ניתוח בשפה קלה של הכלים, המהלכים, הסיסמאות והרטוריקה שבהם השתמשו ראשי האוצר ומומחי הכלכלה בכדי להעביר את התהליך לציבור הישראלי. היא מראה איך אוסף של החלטות נפרדות, מלאות באותיות קטנות וקשות להבנה, מסתכמות לכדי תהליך אחד רציף. מסקנתה היא כמובן שגם את הפיתרון יש להביא מקריאת האותיות הקטנות, הבנתן, הסברתן והבאתן לדיון ציבורי, ואולי גם כתיבת אותיות קטנות חדשות בסבלנות ועיקשות.

השאלה שמלווה את הניתוח של בן-יוסף היא האם מדינת ישראל, שהיא בעלת משק קטן ביחס לשאר העולם המפותח, צריכה להיות פתוחה לתהליך הכלל עולמי של הגלובליזציה? בשנים האחרונות מתקבלת הרגשה שיש רק שתי תשובות אפשריות לשאלה חשובה זו: או פתיחה

למעשה המדינה מתנערת מאחריותה כלפי אזרחיה ועוסקה רק בלהיות הכי קטנה שאפשר. היא לא מעצבת את יחסי העבודה בחברה, היא לא משקיעה בתשתיות כמו חינוך, כבישים, מים, חשמל וכו', הנחוצות להתפתחותה של תעשייה מתקדמת.

הכלכלה? מה קורה כשמדינה מחליטה לפתוח את שוק המט"ח שלה לעולם ובכך לעקר את אחד הכלים המרכזיים שלה לשליטה בנעשה במשק הכלכלי? מה קורה כשמדינת ישראל בוחרת לעשות הסכמי סחר עם השוק האירופי או האמריקני מעמדת חולשה? כשהיא בוחרת להנהיג חשיפה חד צדדית כלפי השווקים האסייתים בלי לקבל שום תמורה בעבורה, בניגוד גמור למקובל בארגון הסחר העולמי?

בנוסף, איך מדינת ישראל בוחרת לעודד את התעשייה שלה? האם על-ידי הורדת מיסים לתעשיינים או מענקים מתונים בהשקעה במכונות ותשתיות? נראה שבמדינה שלנו השאלות הללו, שהן אקוטיות למבנה ויציבות המשק הישראלי, עוברות בלי שום דיון ציבורי ועמידה על הניואנסים של האלטרנטיבות השונות בצמתי ההכרעה הכלכליים. נראה שבדיון הציבורי יש רק כלכלה אחת "נכונה", וכל העמדות האחרות מוצגות כעמדות של אידיאליסטים שלא מבינים בכלכלה.

אך מה שמצטייר מספרה של בן-יוסף הוא שהכישלון הגדול ביותר במדיניות של המדינה ומוסדותיה היא חוסר בהצבת מטרות למשק. מדינת ישראל אינה קובעת יעדים בנושאים כגון תעסוקה, וכך אפשר לראות שבעשור מ-1998 ועד 2007 נע שיעור האבטלה בין 8% ל-10% והדבר לא עורר דיון ממשלתי על המדיניות שיש לנקוט לשינוי המצב; היא אינה קובעת יעדים לגבי אופי התעשייה שמתפתחת בישראל: האם היא צריכה להיות תעשייה עתירת ידע או תעשייה עתירת עבודה ואיזו מדיניות נדרשת עבור כל אחת מהאופציות; היא אינה קובעת מה סדר העדיפויות להשקעה נכונה - האם להשקיע בפריפריה או במרכז, ועוד ועוד. למעשה המדינה מתנערת מאחריותה כלפי אזרחיה ועסוקה רק בלהיות הכי קטנה שאפשר. היא לא מעצבת את יחסי העבודה בחברה, היא לא משקיעה בתשתיות כמו חינוך, כבישים, מים, חשמל וכו', הנחוצות להתפתחותה של תעשייה מתקדמת. את כל אלה היא משאירה לשוק החופשי וליזומה הפרטית, להם אין שום רצון או כדאיות כלכלית להשקיע בתשתיות אלו.

המהלכים הללו נעשים בשם "הגלובליזציה" שמדינת ישראל "חייבת" להיות חלק ממנה ושבתוכה אין בחירה בין חלופות. כדי להרגיע אותנו, האזרחים, אומרים כלכלני האוצר שלמרות כל הכאב שבאבטלה והקיצוצים, בטווח הארוך יהיה לנו משק חזק היכול להתמודד עם האתגר התחרות בעולם המפותח. לטענת בן-יוסף, כאשר לא נקבעו מדיניות ומטרות, ולא

מוחלטת של השוק הישראלי לעולם ויצירה של שוק חופשי, או אנטי-גלובליזציה ויצירה של שוק סגור ופיקוח טוטלי על השווקים בסגנון רוסייה הקומוניסטית. תשובתה של בן-יוסף היא: "כלכלה, שהיא מדע החברה, עוסקת באנשים, ועל כן אינה בנויה לשחור-לבן, טובים-רעים, אלא לאבחנות עדינות של מינון, של איזון ושל קצב."

תפקיד המדינה

מה תפקידה של המדינה בתוך המערכת הכלכלית? בדיון הציבורי של שנות האלפיים המדינה היא לא יעילה ומנופחת מעבר לכול מידה (וזכרים את הדימוי של נתניהו על האיש השמן והאיש הרזה?), לכן צריך להקטין אותה ולגרום לכך שהיא תתערב בשוק החופשי כמה שפחות. מיד עולה השאלה: האם יתכן שוק חופשי לחלוטין? הרי המדינה היא אחת השחקניות הראשיות בתוך השוק והמשק. התשובה לא יכולה להיות פשוטה כפי שנוטים להציג אותה.

למדינה, כולל כל השלוחות השונות שלה ובראשם משרד האוצר ובנק ישראל, יש כלים רבים כדי להשפיע על הפעילות הכלכלית בתוך המשק הישראלי. היא אחראית על שער החליפין וכמות השקלים, גובה ומבנה המסים במשק, הכניסה והיציאה של סחורות, כמות האשראי במשק ועוד. כמו כן יש בבעלותה מפעלים רבים, תעשייה ביטחונית עתירת ידע, מוסדות למתן שירותים, כגון חינוך ובריאות, חברות חשמל ומים. אך כוחה הגדול באמת הוא בקביעת המדיניות במשק הישראלי. אילו ענפים לעודד, מה היחסים בין עובד למעביד, אחריות התכנון והפיקוח על המשק.

אך מה קורה כשהמדינה, בשם תהליך הגלובליזציה, מתנערת מחלקים גדולים של תפקידה בתוך

בן-יוסף מצביעה על ההסתדרות, כמייצגת של העובדים הנפגעים בתהליך, והתעשיינים - בעיקר התעשיינים של התעשייה המסורתית הדורשת השקעות רבות לטווח ארוך, שגם היא נפגעה מאד מהתהליך - כנושאים אפשריים של התנגדות פוליטית לדרך בה עובר המשק הישראלי את תהליך "הגלובליזציה".

קצרה הקרחון

טובקב לכתבה (YNet, 17.4.09) המודיעה על **שביתת מנחי ומרכזי ההוראה באוניברסיטה הפתוחה** המאוגדים בארגון 'כוח

לעובדים - ארגון עובדים דמוקרטי. דברים בשם אומרם.

"אין זכות לשבות! נקודה למחשבה: האוניברסיטה הפתוחה היא עסק למטרות רווח להבדיל מאוניברסיטאות אחרות ולא ייתכן שעסק כלכלי ישבות על חשבון מקבלי השירות, זה פשוט אבסורד ובזיון אם הנהלת האוניברסיטה הפתוחה תאפשר זאת. תדמינו לכם סיוואציה שעובדי חברת yes שובתים, לא נותנים שירות ולא עונים לטלפונים או פותרים תקלות... חברת yes תמנע את זה בכל מחיר ותגיע להסדר לפני השביתה, מכיוון שאחרת הלקוחות יתנתקו! תחשבו על זה!"

חשבנו. מערכת חברה חוזרת ותומכת בארגון 'כוח לעובדים' ובארגון מנחי ומרכזי ההוראה באוניברסיטה הפתוחה במאבקם הצודק לשיפור תנאי העסקתם. אנו שמחים לראות שהאתרגוניות עובדים הן עובדה המשנה את שוק העבודה הישראלי. כעת אנו מחכים שהכפפה תורם וגם עובדי yes יתאגדו.

סוציאל-דמוקרטיה בתוך האקדמיה

הממסד האקדמי התאים את עצמו, כך נראה, לטענתה של מרגרט תאצ'ר ש'אין דבר כזה חברה'. החוגים לכלכלה הם מבצר ניאוו-ליברלי וגם בחוגים להיסטוריה נושבת 'רוח התקופה'. תולדות הסוציאליזם ותנועת העבודה הם בגדר נעלם. כמהלך של תיקון למגמות אלו התפתחה בשנים האחרונות בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה תכנית ח.כ.מ.ה. (חברה, כלכלה, מחשבה, היסטוריה). ראשיתה של התכנית ביזמה של סטודנטים יוצאי תנועות הבוגרים ומאז היא פועלת כיוזמה משותפת של סטודנטים ומרצים בחוג לתולדות ישראל. תכנית הלימודים נעה על שני צירים עיקריים: א. התפתחות המחשבה החברתית והסוציאליסטית מראשית המסד האקדמי התאים את עצמו, כך נראה, לטענתה של מרגרט תאצ'ר ש'אין דבר כזה חברה'. החוגים לכלכלה הם מבצר ניאוו-ליברלי וגם בחוגים להיסטוריה נושבת 'רוח התקופה'. תולדות הסוציאליזם ותנועת העבודה הם בגדר נעלם. כמהלך של תיקון למגמות אלו התפתחה בשנים האחרונות בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה תכנית ח.כ.מ.ה. (חברה, כלכלה, מחשבה, היסטוריה). ראשיתה של התכנית ביזמה של סטודנטים יוצאי תנועות הבוגרים ומאז היא פועלת כיוזמה משותפת של סטודנטים ומרצים בחוג לתולדות ישראל.

הקפיטליזם ועד למשבר הכלכלי הנוכחי. ב. השפעת רעיונות אלו על ההיסטוריה, המחשבה והפוליטיקה היהודית בעת החדשה בכלל ועל הצינונית בפרט. ח.כ.מ.ה. מתקיימת במתכונת המאפשרת לימודים בתכנית בשילוב לימודים בחוג נוסף (במסלול דו-חוגי). כמו כן, נבנה עתה שילוב בין לימודים בתכנית לבין לימודי הוראה. הלימודים מתקיימים במסגרת קבוצת למידה קטנה המאפשרת דיון ושיחה פתוחה, ומדגישים פיתוח חשיבה ביקורתית. אנו מזמינים סטודנטים, פעילים לשינוי חברתי, בוגרי תנועות ואחרים לקחת בה חלק. לפרטים נוספים ניתן לפנות לחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת חיפה 04-8240560 או לסער - 054-6735090.

ההבדלים: בעוד אלכסנדר כותבת על הכלכלה מתוך נקודת הסתכלות סוציאליסטית, בן-יוסף כותבת מתוך הסתכלות שנידמית יותר "כלכלית מקצועית". היא מקבלת את הגלובליזציה כנתונה במציאות שבה פועל המשק הישראלי. את הניואנסים שהיא מבקשת במדיניות הכלכלית היא מבינה כשקלול המגבלות של המשק הישראלי - משק קטן, עתיר יבוא ויצוא, שנמצא במצור עם הוצאות ביטחון גדולות - ומגבלות השוק החופשי. מתוך כך היא מגיעה למסקנה: "כך גלובליזציה, כן שוק חופשי, אך בתפירת חליפה המתאימה לישראל". אין ספק שזו עמדה חשובה שצריכה להיות חלק מהשיח הכלכלי-פוליטי בקרב הציבור הרואה את עתידה של מדינת ישראל כמדינה עצמאית וחזקה, ולא כמדינה של כל המרכבה במחיר.

השאלה שצריכה להישאל עכשיו על ידינו ועל ידי קובעי מדיניות אינה נמצאת באירועים המתוארים בספר אלא רגע אחד אחריהם: איך מדינת ישראל הייתה חווה את המשבר הכלכלי העולמי שבו אנו נמצאים היום אם לא הייתה עוברת את התהליך ההרסני של שנות התשעים והאלפיים? אין ספק שהוא היה משפיע עלינו, אך כדי להבין איך וכמה אנו נזקקים להבנה עמוקה של התהליך שעבר עלינו בשנים הללו, והבנה עמוקה של הניואנסים השונים בכל אחת מנקודות ההכרעה. דרך אותם ניואנסים אנו גם צריכים לנהל את הדיון הציבורי על הפתרון.

משקיעים בתשתיות יסוד חשובות, לא ברור מתי יגיע היום המיוחל ואיך יראה אותו משק חזק ותחרותי.

לא רק ככלכלה

אין ספק שהתהליך הכלכלי הזה בוצע על-ידי גורמים פוליטיים. בן-יוסף תוהה על היכולת של גורמים בעלי אינטרסים כלכליים להשפיע על מדיניות הממשלה. היא מציינת שבתוך מציאות של חוסר דיון ציבורי על האלטרנטיבות מתחזק קולם של בעלי הממוץ, אשר לרוב גם שולטים בתקשורת, וכך הם יוצרים מציאות כלכלית אשר מיטיבה איתם, ובעיקר עם הרצון שלהם לגזור רווחים מהירים ולא להתמודד עם בנייה של משק ותעשייה לטווח ארוך. בגלל היעדר אלטרנטיבה רעיונית, הפוליטיקאים הופכים לשלוחים שלהם, ומבצעי מדיניותם. כך, עולה מהספר שחוסר בניואנסים בשיח הכלכלי, והנטייה שלו להיות מצופף ובלתי נגיש לרוב הציבור, מחליש את היכולת לנהל דמוקרטיה חזקה ויציבה.

מתוך כך עולה השאלה אילו כוחות פוליטיים וכלכליים צריכים להתנגד לתהליך: הרי יש אנשים רבים אשר נפגעים ממנו. בן-יוסף מצביעה על ההסתדרות, כמייצגת של העובדים הנפגעים בתהליך, והתעשיינים - בעיקר התעשיינים של התעשייה המסורתית הדורשת השקעות רבות לטווח ארוך, שגם היא נפגעה מאד מהתהליך - כנושאים אפשריים של התנגדות פוליטית לדרך בה עובר המשק הישראלי את תהליך "הגלובליזציה". אך היא גם מציינת את חולשתם. חלק חשוב מהתהליך שעובר על ישראל הוא ריסוק כוחה של העבודה המאורגנת, בעיקר של ההסתדרות. מכאן חולשתה לעמוד מול הכוחות הפוליטיים אשר משנים את המשק הישראלי. לצד זה התעשיינים הישראליים, הרוצים לשמור על כוחם בתחרות המשתוללת, והמדיניות המרסקת את התעשיות המסורתיות, נכנסים לתחום היבוא ונוצר אצלם פיצול וניגוד אינטרסים והם מאבדים חלק ניכר מכוחם להיאבק על אופי תהליך הגלובליזציה והשוק החופשי במדינת ישראל.

השאלה שצריכה להישאל

כדי להבין את התהליך שעבר על המערכת הכלכלית של מדינת ישראל מאז המהפך של 1977 ועד היום כדאי לקרוא את "כוח השוויון בכלכלה" של אסתר אלכסנדר ואחריו את "ברוכים הבאים לשוק החופשי". בקריאה כזו יתבלטו גם

בעוד אלכסנדר כותבת על הכלכלה מתוך נקודת הסתכלות סוציאליסטית, בן-יוסף כותבת מתוך הסתכלות שנידמית יותר "כלכלית מקצועית". היא מקבלת את הגלובליזציה כנתונה במציאות שבה פועל המשק הישראלי.

דן קמחי הוא חבר בקיבוץ נעמה של קבוצות הבחירה של המחנות העולים.

dan.tapuz@gmail.com